

FILOSOFINEN KESKUSTELU SOKRAATTISENA KÄYTÄNTÖNÄ

Sokraattisessa keskustelussa edetään yleisestä kysymyksestä konkreettisten henkilökohtaisten esimerkkien kautta yleistykseen.

HEIKKI VUORILA

Sokrateen (470–399) sanotaan vaikuttaneen ihmiskunnan ajattelun historiaan hyvin voimakkaasti. Sokrates pyrki totuuteen, ajattelun itsenäisyyteen ja rohkeuteen asettaa kyseenalaiseksi vallitsevat sovinnaisuudet. Hän ei muotoillut mitään yhtenäistä oppijärjestelmää vaan omalla esimerkillään viitoitti ihmisiä omakohtaiseen tutkiskeluun kohti totuutta ja hyvää elämää. Filosofisen keskustelun vaatimuksena on syventää omaa itseymmärrystä sekä vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa.

Hän ei jättänyt jälkeensä kirjoitettuja kirjoja eikä muotoillut yhtenäistä oppijärjestelmää, jota muiden olisi seurattava. Hän ei ollut filosofian opettaja vaan viisauden etsijä. Viisautta etsiessään Sokrates kierteli toreilla, voimistelulaitoksissa (gymnasion) ja käsityöläisten työpajoissa väitellen tapaamiensa ateenalaisten kanssa.

Sokrateen oppilaan **Platonin** (427–347) teosten keskustelujen keskeisin hahmo on usein Sokrates. Platonin tekstejä kutsutaan dialogeiksi, joista on vaikea sanoa, milloin niistä kuuluu Sokrateen ääni, milloin Platonin oma ääni? Myöskään Platon ei kehittänyt selkeää oppijärjestelmää vaan piti keskustelua ja suullista vuorovaikutusta tärkeämpänä kuin kirjallista tuotantoa.

Elämänsä puolivälissä 380-luvulla Platon perusti oman puistomaisen Akatemian Ateenan kaupungin välittömään läheisyyteen. Täällä hän jatkoi Sokrateen aloittamaa sokraattista vuoropuhelua ystäviensä kanssa. Platonin Akatemiassa työskenteli myös Platonin oppilas **Aristoteles** (384–322). Aristoteleen mukaan filosofia alkaa ihmettelystä.

Aristoteles perusti oman peripateettisen koulun Lykeionin vuoden 335 paikkeilla Ateenan itäpuolelle. Peripateettisella (peripatos)

tarkoitetaan kävelevää, sillä Aristoteles käveli opettaessaan oppilaitaan. Kuten Sokrateen ja Platonin, niin myös Aristoteleen Lykeionin päämääränä ei ollut minkään opin edistäminen vaan filosofisten ja tieteellisten teorioiden tutkiminen.

Nämä kolme Antiikin kolme suurta filosofia on syytä pitää mielessä, kun tänä päivänä puhutaan filosofisesta keskustelusta sokraattisena käytäntönä. Noin 2500 vuotta myöhemmin sokraattinen menetelmä käytännön elämässä nousi esiin, kun saksalainen filosofian tohtori **Leonard Nelson** (1882–1927) piti puheen *Sokraattinen menetelmä* (*Die sokratische Methode*) Göttingenin pedagogisessa yhdistyksessä vuonna 1922.

Sokraattinen menetelmä

Nelsonin mukaan on menetelmän avulla kuka tahansa voi pohtia filosofiaan, etiikkaan tai olemassaoloon liittyviä kysymyksiä, sillä jokainen ihminen osaa ajatella. Sokraattisten keskustelujen tavoitteena on oman ajattelun kehittäminen. Nelson ajattelee, että sokraattinen menetelmä ei ole tapa opettaa filosofiaa, vaan tarkoituksena on avittaa osallistujia löytämään itsestään filosofin.

Nelsonin sokraattisessa menetelmässä kartoitetaan ensin se, mistä aiotaan keskustella. Kun keskustelun teeman ydinkysymys ”Mitä x on?” on kartoitettu, sen jälkeen kukin osallistuja kertoo omaan kokemusmaailmaan liittyvän esimerkin. Myös Sokrates omana aikanaan lähestyi keskustelua esimerkkien avulla. Filosofinen keskustelu sokraattisena käytäntönä on filosofoimista, eikä yhtenäisten filosofisten oppijärjestelmien omaksumista. Nelson kuvaa tätä seuraavasti, ”Sen, joka haluaa opettaa filosofisia totuuksia, hänen tulee oppia filosofoinnin taito”.

Sokraattisen menetelmän tieto-opillinen ydin on regressiivinen abstraktio. Sokraattisessa keskustelussa edetään yleisestä kysymyksestä konkreettisten henkilökohtaisten esimerkkien kautta yleistyksiin. Nelsonin mukaan tämä on

filosofisesti ainoa oikea tapa edetä. Varsinaisen kokemustietoon perustuva keskustelu alkaa jokaisen osallistujan hyväksymästä ja ymmärtämästä arjen tapahtumasta, josta edetään loogisesti kohti abstraktimpia ulottuvuuksia.

Hän suositteli regressiivistä abstraktiota filosofian opetukseen, sillä näin ihmiset oppivat ajattelemaan itse. Heidän ei tarvitse tukeutua auktoriteetteihin. Nelsonin mielestä filosofiaa ei voi opettaa eikä filosofista viisautta välittää opettamalla. Yleisiä totuuksia voidaan kertoa ja kuulla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ne ymmärretään. Ymmärryksen avulla ihminen pystyy luomaan yhteyden yleisen totuuden ja kokemuksellisen tapahtuman välille.

Nelson ajattelee, että filosofiaa ei voi opettaa yhtenäisenä oppijärjestelmänä kuten esimerkiksi historian tosiasioita. Jos haluaa opettaa filosofisia näkemyksiä, ei ole muuta mahdollisuutta kuin opettaa filosofoinnin taitoa. Jos on olemassa sellainen oppiaine kuin filosofia, se on korostetusti opetusta itsenäiseen ajatteluun. Hän piti filosofiaa ensiarvoisen tärkeänä oman ymmärryksen ja ajattelun kehittäjänä.

Sokraattisen menetelmän toinen ydin on dogmien välttäminen. Hänen mukaansa filosofian opetuksen on oltava itselle selvä. Joko olet sokraatikko tai dogmaatikko! Tästä seuraa se, että jokainen opetettava asia on dogmaattista, ja tämä vähentää ihmisen omaa ajattelua sekä tekee hänestä auktoriteettiuskoisen. Filosofinen keskustelu sokraattisena käytäntönä auttaa ihmistä itsenäiseen ajatteluun. Sokraattinen menetelmä on Leonard Nelsonin teoreettinen

Dialogin yleiset säännöt:

- Ilmaise omat epäilysi dialogissa
- Ole huomaavainen muita kohtaan
- Vältä monologeja
- Vältä hypoteettisia kysymyksiä
- Vältä viittauksia auktoriteetteihin
- Pyri konsensukseen (Nelson/Heckman) / Pyri proseduaalisuuteen (Heckman myöhemmin)

Sokrates keskustelee

Leonard Nelson nosti esiin sokraattisen menetelmän puheessaan 1922.

viitekehys, johon sokraattinen keskustelu pohjautuu. Toisinaan puhutaan myös sokraattisesta dialogista, joka taas on aivan eri asia kun sokraattinen dialektiikka.

Sokraattinen keskustelu

Sokraattisessa keskustelussa etsitään osallistujien kanssa yhteistä näkemystä käsiteltävästä aiheesta. Keskustelun tärkein työkalu on ajatusten vaihto. Muita työkaluja ovat argumentointi, argumenttien tutkiminen, lisäkysymysten esittäminen ja käsitteiden analysointi. Tämän vuoksi keskustelu sopii yleisen kokemuksen valossa esitettyjen ongelmien tarkasteluun.

Keskustelun onnistumiselle on kaksi ehtoa. Ensimmäiseksi osallistujilla on oltava vilpittömän aikomus löytää tyydyttävä vastaus käsiteltävään asiaan, eikä vain halua ymmärtää toista osallistujaa henkilökohtaisesti. Toiseksi osallistujien tulee pyrkiä toimimaan yhdessä, eikä toisten ylipuhumiseen tai voittamiseen. Lopputulos pohjautuu osallistujien yhteistyöhön.

Käsitteiden selvittäminen on yksi tärkeä elementti keskustelussa. Käsitteen merkityksen selvittäminen aloitetaan jonkun osallistujan kokemukseen perustuvasta konkreettisesta tapahtumasta, jota käsitellään esimerkkinä. Sen tulee olla riittävän mielenkiintoinen ja kaikkien tunnistettavissa. Nelsonin mukaan kuvitellut esimerkit eivät johda aitoon yhdessä tutkimiseen.

Keskustelulla on fasilitaattori, jolla on yleiskäsitys käsiteltävästä asiasta. Hän ei osallistu keskusteluun muiden keskustelijoiden tapaan. Hän ohjaa keskustelua kysymällä, kiinnittämällä huomioita sellaisiin tärkeisiin asioihin, jotka näyttävät jäävän piiloon osallistujilta. Keskustelun fasilitaattorin rooli on proseduurilinen (toiminnallinen). Hän pitää myös kirjaa keskustelusta mieluiten kaikkien osallistujien luettavissa olevalle taululle.

Sokraattiseen keskusteluun osallistuminen on sitovaa eikä siitä voi vapaasti ilman muiden lupaa vetäytyä kesken keskustelun pois. Keskustelun kaikki havainnot ovat tärkeitä, siksi

jokaista osallistujaa tarvitaan keskustelun myöhemmässä vaiheessa selvittämään mahdollisia alun huomioita. Keskustelua jatkavat vain ne ihmiset, jotka on sen aloittaneetkin. Muuten ei voida puhua samasta keskustelusta.

Jokaiseen keskusteluun liittyy turhautumia, jotka eivät välttämättä liity käsillä olevaan asian käsittelyyn. Joku voi olla tyytymätön prosessin etenemiseen. Toinen taas fasilitaattorin rooliin. Kolmas saattaa olla ärsyntyneenä muiden osallistujien sitoutumisesta keskusteluun. Turhautumisen estämiseksi jokaisella on oikeus pyytää metakeskustelua, jolla ratkaistaan keskustelun prosessiin liittyviä asioita. Metakeskustelulle on hyvä valita oma fasilitaattori. Sokraattinen keskustelu tarjoaa ainutlaatuisen kokemuksen siitä, kuinka vaativaa toisten ihmisten ymmärtäminen on.

Sokraattinen dialektiikka

Sokrates käytti dialektiikkaa keskustellessaan ihmisten kanssa Ateenan toreilla, voimistelulaitoksissa ja käsityöläisten työpajoissa. Sokraattien dialektiikka (dialektike tekhnē) on antiikin filosofien käyttämä keskustelumuoto, jossa pyrittiin kumoamaan ristiriitaiset näkemykset ja voittamaan vastapuoli väittelyssä. Eri filosofeilla ”dialektiikka” tarkoittaa hieman eri asiaa. Etymologisesti ”dialektiikka” (dialegethai) tarkoittaa keskustella.

Sokrateelle dialektiikka tarkoitti menetelmää, jonka avulla erilaisia näkökulmia tarkastellaan mahdollisimman monesta näkökulmasta. Keskustelun tavoitteena oli tutkia erilaisia näkemyksiä ja pyrkiä kumoamaan ne näkemykset, joihin ei ollut vakuuttavia perusteluja. Sokraattien dialektiikassa näkemysten kumoaminen tapahtui epäsuorasti.

Sokrates näki itsensä filosofisena paarmana ja kättilönä. Paarmana hän pisteli ihmisiä hereille ja ajattelemaan. Kättilönä hänen pyrkimyksensä oli vapauttaa ihmiset vääristä käsityksistä ja antaa heissä itsessään piilevän viisauden tulla esiin. Paarman ja kättilön tehtävää Sokrates toteutti kysymysten kautta etenevän dialogin avulla.

Hyvän esimerkin kriteerit:

- Liittyy osallistujan henkilökohtaiseen kokemukseen
- On tapahtunut menneisyydessä ja on päättynyt
- Ei saa olla liian tunneperäinen
- On lyhyt
- On yksinkertainen
- Esimerkin kertoja pystyy vastaamaan dialogin myöhemmässä vaiheessa muiden osallistujien mahdollisiin kysymyksiin

Sokraattinen dialektiikka on induktioon perustuva tiedonhankintamenetelmä. Platonin mukaan dialektiikkaa filosofisena metodina voidaan kutsua olioista ideoihin nousemisen taidoksi. Sokrates tutki sitä, onko henkilön vastaus yhteensopiva hänen esittämien muiden väitteiden oletusten kanssa. Tulos oli yleensä kielteinen. Näin Platonin varhaisdialogit päättyivät vaikeuksiin. Platon kutsuu tätä prosessia nimellä ”elenchos”, joka on muinaiskreikkaa, ja tarkoittaa kumoamista. Puhutaan myös vastaesimerkkimenetelmästä.

Laajassa mielessä elenchos on määritelmän tai väitteen tutkimista ja analysoimista vastaesimerkkimenetelmän avulla. Suppeassa mielessä elenchos tarkoittaa kielteiseen tulokseen päätyvää tutkimusta, vääräksi osoittamista. Sokraattien vastaesimerkit päättyivät useimmiten umpikujaan (aporiaan) ilman ratkaisua. Hänelle tärkeintä on keskustelu eikä ratkaisuun pääseminen. Leonard Nelsonin sokraattiseen menetelmään perustuvassa sokraattisessa keskustelussa tärkeää on päästä konsensukseen ja päätökseen. Sokraattista keskustelua kutsutaan myös usein sokraattiseksi dialogiksi.

Konsensuksesta proseduaalisuuteen

Sokraattisen dialogin tuloksellisuus näkyy keskustelussa saavutetussa konsensuksessa. Tuloksellisuuden puolestaan vaikuttaa se, kuinka hyvin ryhmä on pysynyt valitussa aiheessa.

Konsensusvaatimuksen taustalla on kokemuksesta riippumaton totuuskäsitely. Leonard Nelsonin ja hänen oppilaansa **Gustav Heckmanin** (1898–1996) mukaan filosofinen totuus on olemuksellisesti apriorista.

Filosofinen totuus on kenen tahansa järjen kyvyillä varustetun ihmisen saavutettavissa. Usein totuus kuitenkin piiloutuu perinteisten ajattelutapojen, illuusioiden ja ennakkoluulojen alle. Ihmisiltä tarvitaan tahtoa käyttää oman järjen kykyjä. Sokraattisen dialogin tavoitteena on totuuden etsiminen illuusioiden hävittämisen kautta. Tämä tuo mahdollisuuden yhteisen lopputuloksen konsensuksen saavuttamisen.

Nelsonin mukaan filosofinen totuus löytyy tutkimalla jokapäiväisen ajattelun taustalla olevia ennakkokäsityksiä. Perusteellisen tarkastelun avulla voimme löytää omaa ajatteluamme ohjaavat näkemykset maailmasta ja omasta itsestämme. Ne ovat myös vaikeimmin hahmo-

Joko olet sokraatikko tai dogmaatikko!

tettavat osat ajattelustamme. Kuitenkin meidän on mahdollista paljastaa universaaleja ja absoluuttisia transsendentaalisia totuuksia. Nelsonin tieto-opillinen ajattelu on objektivistista. Hän luottaakin rationaaliseen itsereflektioon löytää objektiivinen totuus.

Myöhemmin Heckman erkani Nelsonin tiukasta transsendentalismista. Heckman ei pitänyt ajatusta konsensuksesta sokraattisen dialogin lopputuloksena totuuden löytymiseksi enää niin tärkeänä vaan tilalle tuli proseduaalinen vaatimus. Tavoitteeksi tuli sokraattinen käytäntö eettisen tiedon hankinnan metodin opiskelussa. Tavoitteena oli myös löytää mo-

raalista ajattelua ohjaavia yleisiä periaatteita vuorovaikutuksessa.

Proseduaalisen vaatimuksen mukaan sokraattinen dialogi on erilaisten tapahtumien sarja, jolla on alkunsa ja loppunsa. Dialogissa mukana olevat osallistajat vaikuttavat dialogin tapahtumien kulkuun. Proseduaalisen tapahtumasarjan tarkoituksena on rikkoa osallistujien vanhoja ajatusmalleja ja tuottaa uusia. Sokraattista dialogia voikin nykyisin kuvata tämän ajan ”take away” -periaatteella; ”Osallistu dialogiin, ja nouda uutta ajateltavaa”.

Sokraattinen dialogi ryhmätyömenetelmänä

Sokraattinen dialogi on ryhmätyömenetelmä 6–12 ihmisen kokoiselle ryhmälle. Dialogi tarvitsee fasilitaattorin, jonka johdolla ryhmä pyrkii etsimään vastausta yleiseen kysymykseen. Esimerkiksi: ”Mitä on onnellisuus?”, ”Mitä on hyvä elämä?”, ”Mitä on henkisyys?”, ”Mitä on sivistys?”, ”Mitä on vapaus?”. Sokraattista dialogia ei pidä sekoittaa niin sanottuun sokraattiseen dialektiikan metodiin (elenkhos), jossa Sokrates ajaa kysymyksillään keskustelukumppanin umpikujaan. Sokraattinen dialogi puolestaan auttaa ryhmää saamaan selville ”Mitä jokin on?” yleisellä tasolla. Käsiteltävä teema voidaan valita joko etukäteen ennen dialogia tai sitten osallistujien kanssa yhteistyössä dialogin alussa.

Sokraattinen dialogi ryhmätyömenetelmänä on antoisa keskustelumuoto, jossa päätöksenteko kietoutuu konsensuksen saavuttamiseen. Sokraattisessa dialogissa ei ole voittajia eikä häviäjiä. Ryhmä kokonaisuutena joko hylkää tai hyväksyy dialogin eri vaiheissa saavutetut johtopäätökset. Jokainen olennainen kysymys, epäily, oivallus, huomio tarjoaa osallistujille erilaisia näkökulmia käsiteltävään asiaan. Loppujen lopuksi jokaisen osallistujan tulee hyväksyä ryhmän yhteisen harkinnan tuloksena saadut näkemykset.

Sokraattisessa dialogissa on oma symmetrinen rakenteensa, joita voidaan kutsua tiimalasi-

malliksi. Laajimmillaan se on alussa ja lopussa. Suppeimmillaan se on dialogin keskivaiheessa. Dialogi alkaa universaalilla kysymyksellä: esimerkiksi ”Mitä on henkisyys?”. Tämän jälkeen jokainen osallistuja kertoo aiheeseen liittyvänsä oman kokemuksellisen esimerkin. Muut osallistujat saavat esittää tarkentavia kysymyksiä esimerkin kertojalle. Valitusta esimerkistä tulee dialogin tärkein työväline.

Kun käsiteltävä esimerkki on valittu, sen kertoja antaa ryhmälle mahdollisuuden tarkastella dialogin teemaa hänen kokemuksensa kautta. Ryhmä pyrkii ymmärtämään esimerkkiä ja siihen liittyviä yksityiskohtia hyvin huolellisesti. Fasilitaattorin tehtävä johdattaa keskustelua ja kirjata puheenvuoroista tärkeimmät kohdat paperille kaikkien nähtäväksi. Näin ryhmällä on keskustelun pääkohdat näkyvillä.

Ryhmä määrittelee tarkasti sen, missä kohtaa valitussa esimerkissä on selkeästi kerrottu ”Mitä on henkisyys?”. Puhutaan ydinväittämästä. Apuna voidaan käyttää lausetta ”Tässä esimerkissä henkisyyttä on...” Lausetta jatketaan dialogisesti osallistujien ehdotuksilla, joista saattaa kehkeytyä yksi yhteinen näkemys, siitä ”mitä henkisyys on”. Toisaalta yhteistä näkemystä ei välttämättä synny, jos sokraattinen dialogi pidetään esimerkiksi yhden päivän pituisena.

Näin dialogissa ollaan palattu yleiseen universaaliin tilanteeseen, jonka jälkeen ryhmän aikaansaamaan yleisen tason väitettä voidaan peilata ryhmäkeskustelun alussa esitettyihin jokaisen osallistujan esimerkkeihin. Hyvin usein yleisistä väitteistä löytyy yhtäläisyyksiä osallistujien esimerkkeihin. Jos fasilitaattorilla on jokin yleinen vallalla olevan malli, teoria tai yleisesti hyväksytty näkemys käsitellystä aiheesta, sen yhteensopivuuksia voidaan tarkastella ryhmäkeskustelun konsensukseen perustuvaan näkemukseen.

Leonard Nelsonin alulle saattama sokraattisen menetelmän keskustelu ei ole enää se sama keskustelu, josta hän esitelmöi vuonna 1922. Tästä puheesta on aikaa jo lähes sata vuotta. Sokraattista dialogia on sovellettu eri tieteenaloilla, sekä tutkijoiden näkemykset ja kirjoit-

tetut artikkelit ovat kehittäneet sitä moniin eri suuntiin. Itsekin ajattelen tällä hetkellä toisin kuin ottaessani filosofisen praktiikan ensiaskeleita ja aloittaessani sokraattisen dialogin työmetodin käytön 2000-luvun alussa. Toki filosofisen praktiikan erilaiset menetelmät ovat edelleenkin käytössäni parantuneina ja kehittyneempinä versioina. ●

Lähteitä

Birnbacher, Dieter (1998) Philosophie als sokratische Praxis

Birnbacher, Dieter (1999) The Socratic Method in Teaching Medical Ethics – Potential and Limitations.

Van deer Leeuw, Karel (2008) Sokraattinen keskustelu – Johdatus Leonard Nelsonin metodiin ja sitä käsittelevään kirjallisuuteen (kääntänyt Hannu Juuso).

Marinoff, Lou (2001) The Structure and Function of a Socratic Dialogue

Nelson, Leonard (2004) The Socratic Method (alkuperäinen Die sokratische Methode), (translated Thomas K. Brown)

Ruokonen, Flora (2013) Aporia? Kaksi tulkintaa sokraattisesta metodista.

Kirjoittaja FM, filosofi Heikki Vuorila on filosofisen praktiikan harjoittaja. Vuorila on käyttänyt sokraattista dialogia työvälineenä 2000-luvun alusta alkaen opettajan ja kouluttajan työssään. Hän toimii opettajana Kriittisen korkeakoulun filosofisen praktiikan koulutusohjelmassa.